

דף ל

'שמונה פסוקים שבתורה – יחיד קורא אותן...' עיין רש"י ותוס' כאן ובב"ב טו. ויש מפרשים: 'יחיד' – גדול וחשוב שבקהל, הוא יקראם לחשיבות סיום התורה ונוטל שכר כנגד כולם. ונקרא 'חתן תורה'; – ועוד, כדי שלא יהיו פסוקים אלו מזולזלים בעיני העם מאחר שנראה כי לא משה כתבם. ויש מפרשים (עתו' בשם הר' משולם): 'יחיד קורא אותם ללא חזן המקרא לו [אפשר טעמם, לפי שבאלו הפסוקים לא היה משה עומד כסרסור בין ה' ובין העם].

ויש מפרשים: 'יחיד קורא אותן – מותר לקרות אותן בבית הכנסת בפחות מעשרה. אף על פי שהכל תורה היא ומשה מפי הגבורה אמרם, הואיל ומשמען שהם אחר מיתת משה, הרי נשתנו ולפיכך מותר ליחיד לקרות אותן'. [והקשה ראב"ן על פירוש זה, וכי ילכו להם כל הקהל לעשות שינוי והכר לקרותם ביחיד? ועוד, גם אם ילכו ויקראוה ביחיד אין כאן שינוי, שהרי לעולם כשהתחילו לקרוא בעשרה והלכו מקצתם גומרים. ועוד, לשון 'יחיד קורא אותן' משמע שחייב לקרותם ולא אמרו 'יחיד מותר לקרותן']. והר"י אבן מגאש פירש 'יחיד קורא אותן' כלומר יתחיל בהם קורא אחר, ולא ימשיך בהם מי שקרא הפסוקים שלפניהם, שנמצא מחבר מה שכתב משה עם מה שכתב יהושע, או מה שכתב בלא שינוי עם מה שכתב בשינוי (מספר הפרשיות – ברכה, עפ"י: פענח רוא ומדכי בהלכות קטנות תתקנה, והובא בד"מ ופרישה טואו"ח תכח; רמב"ם תפילה יג, ו; ספר המנהיג הל' שמיני עצרת. [ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' (מנחות) העיר, הלא אין זה גרוע מכל דבר שבקדושה, שצריך עשרה]; שיטמ"ק).

'... אלא עד כאן הקב"ה אומר ומשה כותב ואומר [/ אומר וכותב], מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע...' הפשט הפשוט כפרש"י שכתבם ללא אמירה אלא בדמע, מרוב צערו.

ויש מפרשים: לא כתב בדיו הנראה לעינים אלא ב'דמע' – מין דיו שאינו נראה בשעתו אלא נגלה לאחר זמן [והוא 'מי מילין' שהוזכרו בגמרא, מעין כתב סתרים הנגלה על ידי פעולה כלשהי], ולא נגלה הכתב אלא לאחר מות משה; –

פירוש אחר: 'בדמע' – בערבוב אותיות [מלשון 'מדומע'], עד שאין התיבות ניכרות בקריאה. הרי שאין ספר תורה חסר אות, אלא שלא נצטרפו התיבות ולא נתגלה פשרן עד לאחר שמת משה; – וכך היתה התורה כולה כתובה אצל הקב"ה טרם נתנה לישראל, שכן היא כולה שמותיו של הקב"ה ויש בה צירופים וסודות נעלמים, אלא שניתנה לישראל בבחינת המעשה שבה, הנודע לנו מצירוף תיבות הנקראות, ושמונה פסוקים הללו בשעת כתיבתן לא נודעו בעולם בבחינה זו עד לאחר מות משה (מספר הפרשיות – ברכה. עפ"י: רשב"א ריטב"א; מהרש"א ועשרה מאמרות; ענף יוסף בשם הגר"א; פתגמין קדישין (ב) ומחזה אברהם – בשם הבעש"ט; אוהב ישראל ('השלם') – לקוטים חדשים, ועוד). וע"ע ב'חדושי הגר"ח על הש"ס' (ברייתא הספר, אות ה, מהגרי"ו) בבאור שתי הגרסאות ובפשט המשך הברייתא. וע"ע שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד כד ויר"ד ח"ג קיד.

'כותב בדמע.' 'ידוע בשם הגר"א דהיינו בדימוע האותיות. וצ"ע דאכתי לדידן ספר פסול הוא. אולי י"ל דאינו בדימוע האותיות אלא בדימוע הזמן, שנתן לו הקב"ה אחר פטירתו כח של תחיית המתים, וכתב אחר פטירתו וימת שם וגו'. ואולי לזה כיוון רש"י דברים ל"ד ז. ואולי להכי קאמר למשה הנך שכב עם אבתך וקם, דתיכף לשכיבה יקום, דאי לעתיד לבא אם כן מאי רבותא דמשה, הא כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

– יש שכתבו לפרש, מדוע לדברי רבי שמעון לא קשה קושיית 'אפשר משה חי וכותב וימת משה' – כיון שלדברי ר"ש, הקב"ה היה אומר ומשה כותב, ולגבי אמירתו של הקב"ה הלא אין הפרש בין עתיד לעבר, לכך גם אין קושי אם משה כתב אותם דברים, מאחר שכותב את אמירתו של הקב"ה [אלא שמכל מקום לא נגלו הדברים במפורש עד שמת, כנ"ל].
ולכך בכל התורה היה משה אומר והיה כותב עפ"י אמירתו בנבואה, אבל שמונה פסוקים אלו, כתיבתו היתה עפ"י מאמר ה' ולא עפ"י נבואת עצמו, שהרי לא יכול היה לומר 'וימת משה'.
וזהו שהביאו מברוך בן נריה, שירמי' אמר איכה מפי הקב"ה קודם החורבן, אבל ברוך לא חזר ואמר אלא כתב (עפ"י טהרת הקדש; חדושי הגר"ח על הש"ס; חדושים ובאורים).

על יום פטירת משה רבינו, אם בשבת או בערב שבת (עתוס' כאן) – ע"ע סוטה יג: 'תנא אותה שבת של דיו זוגי היתה'; (וע' תוספתא סוטה יא, ב, וסד"ע פ"י); זהר תרומה קנו; סידורי רב עמרם גאון ורב סעדיה גאון; ספר העתים קצו, בשם רב נטרונאי; אוצר הגאונים שטו; שו"ת מהרי"ל רג (בשם הרוקח); ב"ח וט"ו או"ח רצב; קרבן נתנאל פסחים פ"י יג אות כ; שאילת יעב"ץ לג.

יש שאינם גורסים 'אומר' כלל (ע' בתוס'). ונפקא מינה לסופר סת"ם, האם צריך לומר בפיו בשעת כתיבתו. וישנה דעה הסוברת שאם הוא מעתיק מן הכתב – אינו צריך לומר בפיו (כן הביא בבית יוסף בשם הר"י אסכנדרני). ויש מחלקים בזה בין ספר תורה שהטעות עלולה יותר ובין תפלין ומזוזות שהטעות אינה מצויה כל כך.

ולדעת הלבוש והגר"א ועוד פוסקים (באו"ח לב), גם הכותב מתוך הכתב חייב להוציא בעל פה. ומלבד הטעם הפשוט, מחמת הטעות (ערש"י ותוס' כאן), כתב הב"ח (ומובא במשנ"ב שם ס"ק קלו) שבוה ממשיך קדושה על האותיות בהבל פיו. וכתב בשבט הלוי (ח"ח ו) שיש נפקותא בטעם זה – שאם החסיר אמירתו, הגם שלא טעה והסת"ם כשרות, מכל מקום יש חסרון בעצמות קדושת הסת"ם ואינו מהודר כל כך. עע"ש. עוד מובא שם לחלוק על מה שכתב בספר מקדש מעט (יו"ד רעד, יד) שיכול לקרוא שתים ושלש תיבות בבת אחת – שלפי נסיון העוסקים בכך (ע"י בדיקת מחשב) הוברר שדבר זה גורם לטעות הסופרים, כי על ידי שמוציא מפיו כמה תיבות, נשאר רושם האות האחרונה בזכרונו, על דרך משל 'פדן ארם' כותב 'פדם ארם'; 'הרס תהרסם' – 'הרם תהרסם'. ולכן נראה שלכתחילה ודאי יש לקרוא כל תיבה בפני עצמה ולא כמה תיבות בבת אחת, וכן מהודר יותר לקרוא אות אות בפני עצמה, מפני הטעות.

[וכן מדויק בלשון הגרעק"א: 'דצריך לקרות כל תיבה קודם שיכתבנה'. ולשון הרמ"א (אה"ע קכה, ב) גבי גט: 'ויש מחמירין עוד לומר דהסופר יקרא כל אות תחלה קודם שיכתוב, כמו בספרים'].
ענין נוסף באמירת הסופר עם כתיבתו – ע' בספר טהרת הקדש.

'הלוקח ספר תורה מן השוק – כחוטף מצוה מן השוק'. מדברי רש"י משמע שקיים בכך מצות כתיבת ספר תורה, אלא שאינה מן המובחר. וכן משמע בספר המצוות להרמב"ם (יח). וכן נקט הגר"א (יו"ד ער) לעיקר. ואולם הרמ"א (כיו"ד שם) כתב שאינו יוצא ידי חובתו. ויש אומרים שכן משמע מדברי הרמב"ם בחיבורו הגדול [וחזר בו ממה שכתב בספר המצוות]. ומפרשים שפסק כדברי רבה (בסנהדרין כא) שאע"פ שהניחו לו אבותיו ספר תורה – מצוה לכותבו. ומסתבר שדין הקונה כדין היורש, הרי שלרבה אינו יוצא בקניה (עפ"י בית הלוי ח"א ג, ב, ועוד). ויש אומרים שגם לדעת הרמב"ם יוצא בקניה, והוא הדין במתנה – ע' בשו"ת שרידי אש (ח"ג צג) שכן היא דעת כל הראשונים, ודלא כהרמ"א והמנחת חינוך.

עוד כתב שם, שאם נותן המתנה כתבו ע"י סופר בשביל ליתנו לפלוני – יצא המקבל אף לדעת הרמ"א, ואין צריך למנותו שליה לכתוב. וכיו"ב כתב בערוך השלחן (יו"ד ער), שאם הסופר כותב ע"מ למכור, יוצא הקונה אף לדעת הרמ"א. ואולם בשו"ת דובב מישרים (ח"א צא) נקט כדעת המנחת-חינוך, שצריך דיני שליחות בכתיבת ס"ת. וע"ע בשבט הלוי ח"ב קלג. וכן הדעה המקובלת להלכה. ע' בשרידי אש ובערוך השלחן שם, ובשבט הלוי ח"ה קנט. [וגם שם צידד שמתנה הרי היא כמכר]. ואולם בשו"ת משנת ר' אהרן (לב, א) נראה שנקט שלא יצא הדבר מפלוגתא, לפי שלדעת הרמב"ם והסמ"ג והרמ"א אינו יוצא.

[עוד כתבו אחרונים, שלפי שיטת הרא"ש ועוד פוסקים, שיוצא ידי המצוה בזמן הזה בשאר ספרים – אין חילוק בין כתיבה לקנייה. ע' בספר טהרת הקדש כאן; יגדיל תורה קפו; שבט הלוי ח"ב קלג וח"ה קנט. ועע"ש בהקדמתו לח"ד].

ונקט 'הלוקח ס"ת מן השוק' – לרמז שאין בכלל זה אלא כשהספר כבר כתוב, אבל אם שוכר לו סופר שיכתוב עבורו, אעפ"י שאינו כותב בעצמו – הרי זה כאילו כתבה (עפ"י טהרת הקדש).

יש שפרשו 'כחוטף מצוה מן השוק' – שעל ידי שקונה מאחר ביטל מהמוכר את מצוותו, כאילו חטף לו את מצוותו. אך אם הגיהו – הרי לא חיסר מצוה מחברו, אדרבה, עבירה היתה ביד חברו שהחזיק ספר שאינו מוגה, והלה זכה בקנייתו וזיכה את חברו (ע' מרדכי בהלכות קטנות, תתקנז. ועתוס' כאן). [ואעפ"י שמכר לו מרצון, מכל מקום ביטל לו מצוותו. וכתבו פוסקים שלפירוש זה אין מדובר באופן שמוטר לו למכור (ע' בזה בדרישה ובפתחי תשובה יו"ד ער). ולפי פירוש זה מבואר שהכותב ספר ומכרו או שנגנב או אבד ממנו – מחויב שוב במצות כתיבה (ע' בענין זה באג"מ או"ח ח"א נב, ובמובא ביוסף דעת סנהדרין כא).

ויש מי שפרש לשון 'חוטף', שאינו מחדש קיום מצוה נוספת אלא שמחליף קיום המצוה ע"י המוכר בקיומה ע"י הלוקח (עפ"י חדושים ובאורים).

'כתבו – מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלו מהר סיני' – שהרי הכתוב המלמד מצות כתיבת התורה, ועתה כתבו לכם את השירה הזאת, פשוטו מדבר על משה רבינו שקיבל התורה מסיני [כהמשך הכתוב ולמדה את בניי כמו שפרש הרמב"ן ז"ל] – הרי שהכתוב מרמז בזה שהכותב ספר תורה נחשב כמו המקבל מסיני ממש.

וטעם הדבר, משום טירחתו ויגיעתו בתורה. הלכך אף אם היה נצרך ללכת למדבר לקבל תורה – היה הולך (עפ"י טהרת הקדש ונ"י).

'אם הגיה אפילו אות אחת – מעלה עליו כאילו כתבו'. כתב השאגת-אריה (לד) שאינו מקיים המצוה אלא כשכתב מתחילה ועד סוף. ומה שאמרו שהמגיה אות אחת נחשב לו כאילו כתבו, זהו כשכתב את שאר הספר או שקנאו [לדעת האומרים שמקיים המצוה בקניה]. ואולם שאר הפוסקים חולקים עליו וסוברים שגם בתיקון הספר מקיים המצוה (ע' רמ"א יו"ד ער. וע"ש בערוך השלחן).

'ומ"מ אין דברי האחרונים לדחות דברי השאג"א מוכרחים כל כך' (שבט הלוי ח"ב קלה). אך נקט לעיקר כשאר הפוסקים. וע"ש עוד בח"ו רכב. וע"ע באבי עזרי (הל' ס"ת (רביעאה) ז, א) שכתב לתמוה על דברי הרמ"א. ועוד שם, שלשיטת הרמ"א לאו דוקא הגיה, אלא כל מעשה המכשיר את הספר כגון תפירת היריעות – נחשב כאילו כתב).

'עושה אדם יריעה מבת שלש דפין ועד בת שמונה דפין. פחות מיכן ויתר על כן – לא יעשה'. ואם עשה יריעה של עמוד אחד או שנים, מותר לקרות בספר, גם כשיש ספר תורה אחר שאין בו יריעה כזאת (אחרונים. עפ"י כף החיים יו"ד רעב אות ז; שבט הלוי ח"ד קמא).

'שיעור גליון – מלמטה טפח מלמעלה ג' אצבעות'. לפי שאין דרך משמוש היד למעלה כמו למטה (נמוקי יוסף הל' ס"ת; ט"ז יו"ד רעג, א).

'... מלמעלה ג' אצבעות. ובין דף לדף כמלא ריוח שתי אצבעות. ובהומשין – מלמטה שלש אצבעות מלמעלה שתי אצבעות ובין דף לדף כמלא ריוח רוחב גודל'. כתב הבית-יוסף (יו"ד רפג): סתם 'אצבע' שבתלמוד הכוונה לאגודל, ורוחבו רביעית הטפח (כדלהלן מא:). ולפי זה יש לדקדק על שינוי הלשון, מדוע החל ב'אצבעות' וסיים ב'גודל' הלא היינו הך.

וצדד לומר שאכן שיעור 'אצבע' שאמרו בחומשים אינו אגודל, ולכן פרשו 'רוחב גודל' רק בין דף לדף, לומר שרק שם משערים באגודל. ואולם בספר תורה שלא הזכירו 'גודל', ה'אצבעות' האמורים בו היינו אגודלים, כפי שפסק הטור רעג.

והב"ח חולק וסובר שאדרבה, לכך שנה 'גודל', כדי לגלות שכל האצבעות האמורות כאן היינו אגודלים, וילמד סתום מן המפורש [אבל סתם 'אצבעות' שאמרו בש"ס, אין הכוונה לאגודלים בדוקא].

(מה שכתב הב"ח סתם 'אצבע' שאמרו אינה אגודל, קשה ממש"כ הרמב"ם (שבת יז, לו) 'האצבע שמשערין בה בכל מקום היא רוחב הגודל של יד'. ופשטא דמלתא משמע [דלא כצידוד הב"י] שגם כאן שיערו בגודלים כבכל מקום.

ונראה שכן דרך לשון חכמים שלא נקטו 'גודל' אלא ביחיד אבל ברבים נקטו 'אצבעות' [יתכן משום שאין קל למדוד באגודל אלא פעם אחת, אבל יותר מכן מודדים לפי הנחת האצבעות הצמודות]. וכיוצא בזה וכן במשנת אהלות (יג, א) 'רום אצבעיים על רוחב אגודל'. [ולהב"י יש לפרש גם שם 'אצבעים' לא בגודל]. וע' בפסחים קט: 'אצבעים על אצבעים... ברברבתא'. ולא אמרו בקיצור: גודלים על גודלים).

– שיעורים אלו אינם מעכבים בדיעבד. כן הסכימו האחרונים עפ"י ההלכה שבסמוך שאין למעט הכתב מפני השארת מקום פנוי בגליון (ע' ט"ז רעג סק"ב). ותמדה מכאן על דברי האשכול (הל' ספר תורה, טו) שכתב על ספר שכרסמו בו עכברים ונפחת מג' אצבעות שמלמעלה וטפח שלמטה – שאין לקרוא בו.

ע' בשבט הלוי (ח"ה קסא) כמה שצדד לדחוק. אמנם נראה שמהגמרא כאן אין קושיא, כי ניתן לפרש שאין למעט הכתב מפני הריוח, אף שיהא טעון עי"כ גניזה או החלפת יריעה, וכמו שכתבו כמה ראשונים אודות שיור ריוח בפרשה (כדלהלן), שאין למעט אפילו אם עי"ז ייגנו.

עוד דנו הפוסקים מדוע אין הסופרים מדקדקים בשיעור הריוח שבגליון הספרים – ע' שו"ת מהר"ם שיק יו"ד רסא, ובשו"ת שבט הלוי שם.

– נחלקו הדעות האם יש קדושה בגליונות שמעבר לשיעור הנצרך לספר, הלכך אסור לחתכן (עפ"י בהגר"א יו"ד רצ סק"ב), אם לאו (ע' בשו"ת משאת בנימין ק).

בשו"ת מנחת יצחק לגר"י וויס זצ"ל (ח"ב יג) כתב אודות ספר תורה כבד, שאין להקל לחתוך מגליונותיו הגם שיישאר שיעור השוליים כראוי. וכן הדין בספר-תורה שהוא פסול מתחילת כתיבתו – באופן שאפשר לתקנו ולהכשירו. וגם באופן שע"י שנחמיר בזה לא יקראו בו אלא בספרים אחרים שיתכן בהם חשש פסול – אי אפשר להקל בקדושת ספר תורה לחתוך גליוניו.

ואולם אין בכלל זה כגון שדרך הסופר לחתוך הגליונות, כגון בתפלין, שאינו יודע גודל הבתים שיוכנסו אליהם הפרשיות – שמותר, כאילו התנו עליהם מלכתחילה.

(לפמש"כ בסוף שאם מתנה שפיר דמי, צ"ב ממה שהוכיח הגר"א שאסור לחתוך מהא דרב הונא כתב שבעים ספרים (ב"ב יד.) ולא האריך הגליונות ואח"כ יחתוך כשיעור שיהא שוה להיקפו – והלא עדיין יכול לעשות כן עם מתנה על כך מראש.) ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה רל) הראה מקום לצדד להקל, אך כתב שזה דוקא במקרה יוצא דופן, כשהוא כבד מאד עד שא"א להגביהו, ומוטב שיקצצו גליונותיו ויגנוזו מאשר יהא כולו גנוז בארון ללא שום שימוש. אבל היות ואין הדבר שכיח, על כן קשה להתיר.

זבחוּמשיִן – מלמטה שלש אצבעות מלמעלה שתי אצבעות. בשו"ת שבט הלוי (ח"ה קסא) נשאל אודות מגילת אסתר, האם גם שם צריך להשאיר כשיעור המוזכר כאן. והביא שנחלקו בדבר האחרונים אם דינה בזה כספר תורה (כן דעת בעל מלאכת שמים) או כשאר חומשים (קסת הסופר). ותמה על שלא הביאו את דברי הר"ן (במגילה פרק שני ד"ה ומסתברא) שדברים שאין פוסלים בספר תורה, במגילה כשר אפילו לכתחילה. ומסקנתו שלכתחילה ישתדל לעשות כחומשים, לא פחות משתי אצבעות מלמעלה ושלש מלמטה, הגם שיש מקום לצדד להקל בזה.

זבין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה' –

שתי מלים הסמוכות זו לזו ללא רווח, ואי אפשר למחקם, כגון שמות הקדש – עדיף לחתוך ביניהם ולהדביק טלאי ביניהם שיתרחקו.

ואם הוסיף דיו למלה אחת והגביה אותיותיה ועל ידי כן ניכר שהן שתי מלים – נראה שכשר, אך לכתחילה אין לעשות כן (שבט הלוי ח"ב קמד).

רווח בין מלה למלה יותר משיעור ג' אותיות –

ע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ו קנח) שכתב על ס"ת כזה שמותר לקרוא בו בברכה לכתחילה גם כשיש ס"ת אחר, כיון שלפי רוב הפוסקים אין זה נחשב הפסק פרשה, וכיון שאי אפשר לתקנו מפני שנמצא כן בהרבה מקומות בספר – יש להקל.

זבין אות לאות – כמלא חוט השערה' –

שתי אותיות הקרובות זו לזו, והן יכולות להראות כאות אחת, כגון י-נ הנראים צ', או כ-ו הנראים מ' – נראה להקל (עפ"י שבט הלוי ח"ה ת.ב. וע"ש בח"ד קלה, ב; קמד) אודות הפרדת אותיות כגון אלו, הנוגעות זו בזו כחוט השערה).

אל ימעט אדם את הכתב, לא מפני ריוח של מטה... ולא מפני ריוח שבין פרשה לפרשה. מדברי הריב"ש (בתשובה ז – וכדעת הרמב"ם) מבואר שאין למעט את הכתב גם אם על ידי כן יצטרך להסיר את הדף כולו, כיון שאין די ריוח בין פרשה לפרשה. ואמנם עבר ומיעט את הכתב – לא פסל.

ואולם מדברי הרשב"א בתשובה המובאת שם לכאורה יש לשמוע שזהו דין דלכתחילה, אבל אם משום כך יהא טעון גניזה – מותר למעט (וע"ע בזה מחלוקת הפוסקים בטשו"ע ורמ"א יו"ד ערה).

ויש פוסקים שנראה מדבריהם שאף בדיעבד יש לחוש כשהקטין את הכתב – אם משום 'מנומר', אם משום שנראה כעושה אות ועזירה שלא כפי המסורת. כן משמע בכמה פוסקים המובאים בשו"ת רב פעלים ח"ג יו"ד כא. וגם נראה שם שחשש לדעה זו להלכה.

(ע"ב) 'אלא שלש בתוך הדף ושתיים חוץ לדף'. ואם כתב שלש חוץ לדף – כשר. ומותר לקרות בספר אף לכתחילה, גם כשיש ספר אחר. אלא שמצוה לתקן במדת האפשר כשלא יראה כמנומר ע"י התיקון וללא דחיקה מרובה של האותיות (עפ"י שו"ת מהרי"ק קל (וע"ש מו"מ בשאר השנויים כאן, שהם למצוה ולא לעכב); פוסקים או"ח לב, לג ויו"ד רעג, ג; ה; שו"ת החיים והשלום יו"ד יג). ובאותיות השם אין להוציאן חוץ לתיבה, וכמה פוסקים פוסלים אף בדיעבד (רעק"א ודרך החיים, עפ"י ספר התרומה ופסקי מהרא"י). ואם יכול לתקן ע"י משיכת השורות שלמעלה והרחבתן – לכולי עלמא צריך לעשות כן. באותיות הנטפלים לשם, הסכמת האחרונים שאינו פוסל בדיעבד (עפ"י משנ"ב לב, לה). וגם לדעת הפוסלים, אם יצאה רק אות אחת מאותיות השם החוצה – יש להכשיר (עפ"י קול יעקב רעו אות כה).

'נודמנה לו תיבה בת שתי אותיות – לא יזרקנה בין הדפין'. אבל תיבה של שלש, יכול לכתוב ממנה שתיים חוץ לדף אעפ"י שרק מיעוטה בפנים (עפ"י רא"ש בהלכות ס"ת; הובא בטושו"ע יו"ד רעג, ג. וכ"ד שאר פוסקים). ולדעת הגר"א לשיטת הרמב"ם אסור, שרוב תיבה לעולם אסור בחוץ, ומיעוט תיבה מותר. ואפילו בתיבה בת שמונה אותיות, יכול לכתוב שלש אותיות בחוץ. ואילו המג"א כתב שגם לדעת הרמב"ם מותר להוציא שתי אותיות מתוך שלש. ובתיבה בת שתי אותיות – מותר לכתוב אות אחת בחוץ. כן כתבו האחרונים, דלא כהלבוש (עפ"י פוסקים או"ח לב, לד).

'כל השם כולו – תולין, מקצתו – אין תולין' –

סופר שהיה בדעתו לכתוב 'אלקיכם' וטעה והשמיט האות כ' וכתב 'אלקים' – האם מותר למחוק את האות מ' – לא מלאני לבי להקל בזה, וצריך לגנוז או לקדור. ואין נוהגים לתלות ה-כ' למעלה (עפ"י שבט הלוי ח"ב קמז, ד; קמח).

'כיצד יעשה צובר גרנו לתוכו...' כלומר, יאסוף מפנינות הגורן אל תוכו ויערב הפירות. וסבר רבי שמעון שזורי יש בילה ביבש. וחכמים חולקים. [ונחלקו הפוסקים להלכה. ערמב"ם תרומות ב, יג וראב"ד מעשר א, ח; משנה למלך מעשר יד, ח].

דף לא

הערות, ציונים וראשי פרקים לעיון

'השידה...' התוס' דנו בטעמים שאין השידה טמאה משום מדרס. בתחילה העמידו בשידה המיועדת להעברת סחורות וחפצים ולא לאדם (וכ"כ בשבת מד: פג:). ועוד כתבו, אפילו עיקרה להעברת אדם – אין טמא מדרס מפני שאינו עשוי אלא להעברה ממקום למקום, וכדין סולם שאינו טמא מדרס. וכתב בחזון איש (אה"ע קמז, ח) שהתוס' הסכימו לסברא זו, וכן יש לנקוט להלכה. ואמנם בעגלה שנעשית לטיול, הרי הישיבה בכלל טיול, ואינה כשידה המיועדת להעברה בלבד.

ג. ספר תורה שיש בו שלש טעויות בכל דף ודף – יתקן. ארבע – ייגנו. כן שנינו בברייתא. והשיבו על דברי רב שאמר שנים יתקן שלש יגנו. ואם יש בו דף אחד שלם, שאין בו ארבע טעויות (רב יוסף) – מצייל את הספר כולו מגניזה, ובלבד שרוב הספר כתוב כראוי.
וכל זה אמור בחסרות, שע"י תיקוניו הרבים ייראה כמנומר, אבל ביתרות – אין חשש.
יש שכתבו שאותיות יתרות אינן פוסלות בס"ת, והתוס' דחו זאת. וגם לפי דעה זו – דוקא בס"ת אך לא במוזוות. (ע' בשו"ת אג"מ יו"ד ח"ב קמ. אך בספר המנהיג (הל' תפלין נוסח ב) ששם מפורשת שיטה זו, מובא זאת אף לענין תפלין ומוזוות, שאין להושי ליתירות).

דף ל

נב. א. היכן יש לגמור כתיבת ספר תורה וחומשים, בסוף הדף והשורה או באמצעם?
ב. שמונה פסוקים אחרונים שבתורה – מי כתבם? ובמה נשתנו בקריאתם בציבור?
ג. מצות כתיבת ס"ת – האם מתקיימת רק בכתיבת הספר כולו, או אף בהגהתו, או גם בקניית הספר?
ד. מה גודלם של היריעות והדפים שבספר תורה?
ה. מהם שיעורי הגליון שמסביב לכתב? מהו הריח שבין שיטה לשיטה, בין תיבה לתיבה, ובין אות לאות?
ו. האם רשאי להקטין את הכתב לצורך הנחת רווחים?
ז. הכותב את הספר, האם מותר לו לצאת מן השורה?
ח. הטועה בכתיבת השם – כיצד יעשה?

א. יש לגמור את כתיבת ספר התורה בסוף הדף ולא באמצעו, ובאמצע השיטה דוקא. כן מסקנת ההלכה, כרב אשי. ויהא מקצר ועולה, או יעשה אפילו שורות קצרות מאד, ובלבד שייגמור בסוף הדף. ורבנן אמרו 'אף באמצע השיטה'. (רש"י פרש שיטתם שיכול לגמור אף באמצע הדף [כשגומר באמצע שיטה. ע' הגהות הב"ח על הרי"ף]. ושאר מפרשים: שיכול לגמור גם בסוף השיטה [אבל באמצע הדף לא]).
סיום שאר החומשים כשנכתבים לבדם או חומשים שבספר תורה – גומר אפילו באמצע הדף.

ב. לדברי רבי יהודה / רבי נחמיה, יהושע בן נון כתב שמונה פסוקים. ולדברי רבי שמעון משה כתבם בדמע עפ"י ה'.

אותם פסוקים, היחיד קורא אותם.

רש"י: אין מחלקים אותם לשני עולים. הר' משולם: שלא יקרא עמו שליח ציבור. וי"מ: שאין צורך במנין אנשים לקריאתה. וי"מ: שקורא אותם אדם אחר, לא זה שקרא את הפסוקים הקודמים (עפ"י ראשונים).

ג. הקונה ספר תורה, כחוטף מצוה מן השוק.

הרבה פוסקים נקטו שקיים מצוה אלא שלא מן המוכר. וי"א שלא קיים. והוא הדין במקבל מתנה.

הכותב ס"ת – מעלה עליו הכתוב כאילו קבלו מהר סיני. אמר רב ששת: אם הגיה אפילו אות אחת – כאילו כתבו.

אף לוקח שהגיה, אינו נחשב כחוטף מצוה אלא מעלים עליו כאילו כתבו, כיון ששהה אצל חברו בעבירה מפני שאינו מוגה. עתוס'.

ד. היריעה היא בת שלש עד שמונה דפים (שכך יפים התפרים המחברים אותן. ערש"י). רוחב כל דף ככתיבת שלש פעמים 'למשפחותיכם'.

והיינו שיעור טפה. ויש אומרים שזה אמור בכתיבה דקה, אבל בגסה, יכול לעשות שישים ארוכים יותר, שאין העינים משוטטות בהן. והכל לפי הגוי (עתוס' בשם גאון; יו"ד רעב, ב). ומכל מקום לא פסד בדיעבד (פוסקים).

ויהדר אחר יריעות הקרובות במדתן זו לזו, שלא תהא אחת יתרה על חברתה יותר מדאי (כן מבואר בגמרא, עכ"פ בשתי יריעות הסמוכות זל"ז).

ה. שיעור הגליון בספר תורה: מלמטה – טפה (= ארבע אצבעות). מלמעלה – שלש אצבעות. בין דף לדף ריוח שתי אצבעות.

[בירושלמי (מגילה א, ט) הובאה מחלוקת תנאים בשיעור הגליון; לתנא קמא, מלמעלה שתי אצבעות ומלמטה שלש. ולרבי – מלמעלה שלש ומלמטה טפה, כסתם ברייתא דידן].

בחומשין: מלמטה שלש אצבעות ומלמעלה שתיים. בין דף לדף כמלא ריוח גודל.

א. הסכימו האחרונים ששיעורים הללו אינם לעיכובא.

ב. אם רצה להוסיף על השיעורים הללו מוסיף, ובלבד שלא יהיו הרוחות מרובים על הכתב (מסכת סופרים ב, ד).

בין שיטה לשיטה כמלא שיטה. בין תיבה לתיבה כמלא אות קטנה, ובין אות לאות כמלא חוט השערה.

א. שתי תבות סמוכות הנראות כאחת ואי אפשר למחוק, עדיף לחתוך ביניהם ולהדביק טלאי להרחיקן. ואם הגביה אותיות התבה האחת ועי"כ ניכר שהן שתי תבות – נראה שכשר, אבל לכתחילה אין לעשות כן (עפ"י שבט הלוי ח"ב קמד).

היה רווח ביניהן יותר משיעור שלש אותיות – נראה שכשר (שם ח"ו קנח).

ב. שתי אותיות הקרובות זו לזו עד שיכולות להראות כאות אחת – נראה להקל (עפ"י שבט הלוי ח"ה ה, ב).

ו. אין להקטין הכתב לצורך השארת רווחים, בין מלמטה בין מלמעלה, וכן בין שיטה לשיטה ובין פרשה לפרשה.

יש אוסרים להקטין אפילו אם עי"כ יצטרך להסיר הדף כולו. ויש חולקים. וי"א אף בדיעבד אם הקטין אותיות – אין לקרוא בו עד שיתקן (עפ"י פוסקים).

ז. נודמנה לו לכתוב בסוף שורה תיבה בת חמש אותיות – יקפיד לכתוב שלש אותיות עכ"פ בתוך הדף ושתיים בחוץ ולא להפך.

א. בדיעבד אם הוציא מהשורה שלא כדין – כשר לקרוא בספר אף לכתחילה. ואותיות השם אין להוציאן חוץ לתיבה, ויש פוסלים אפילו בדיעבד, אבל לא באותיות הנטפלים לשם. ואם יצאה רק אות אחת חוץ לשיטה, יש להכשיר אף באותיות השם עצמו (עפ"י פוסקים).

ב. נחלקו הפוסקים בתיבה בת שלש אותיות, האם יכול להוציא שתי אותיות חוץ לשיטה. ובתיבה בת שתי אותיות, כתבו אחרונים [דלא כהלבוש] שמותר לכתוב אות אחת בחוץ (עפ"י פוסקים או"ח לב, לד).

נודמנה לו תיבה בת שתי אותיות, יכתבנה בשורה הבאה ולא יצא מן השיטה (עפ"י רש"י. וע"ע בשיטמ"ק).

- ת. נחלקו תנאים אודות הטועה בשם (שלא כתבו); י"א לגרד מלים אחרות (לאחר שנתיבשו), ולכתוב השם על הגרר (ר' יהודה). והמלים שגרר יתלם בין השיטין.
וי"א: אף כשהדין לח יכול למחוק, וכותב על המחוק (ר' יצחק). וכן אמר רבב"ח בשם רב יצחק בר שמואל להלכה).
ויש המתירים לתלות בין השיטין (ר' יוסי). וכן אמר רב חננאל בשם רב להלכה).
התוס' מפרשים שגרירה ואפילו מחיקה, עדיפים מתליה. ולרבי יוסי רשאי אפילו לתלות.
ואילו ר"ת פרש לתלות דוקא, ופסק כן להלכה.
וי"א: דוקא את כולו, ולא מקצתו (ר"ש שזורי). וכן אמר עולא בשם ר' חנינא להלכה).
וי"א יגנוז היריעה כולה (ר' שמעון ב"ר אלעזר בשם ר' מאיר).
א. להלכה נפסק כרבי שמעון שזורי, שתולה כולו ולא מקצתו. ואף בדיעבד אין כשר בתלה מקצתו (ערמב"ם, טושו"ע יו"ד רעו,ו). ויש מכשירים בדיעבד (ב"ח שם בדעת הטור ועוד).
ב. נחלקו אחרונים אודות הדבקה טלאי וכתבתו עליו (וע"ע בשו"ת משיב דבר ח"ב עט; שבט הלוי ח"ד קלח,ג).

דפים ל – לא

- נג. א. אלו הלכות מובאות בסוגיא מר' שמעון שזורי, והאם הלכה בהן כמותו?
ב. הלוקח פירות מן העכו"ם – האם חייב לעשרם?

א. אלו ההלכות שאמרן ר' שמעון שזורי:

1. הטועה בכתיבת השם – תולה, ודוקא כולו ולא מקצתו.
לא הוזכר במפורש בדברי האמוראים במפורש שהלכה כן, ויש שפסקו במפורש כדעה אחרת, כנ"ל.
ואולם עולא בשם רבי חנינא אמר שכל מקום ששנה ר"ש שזורי הלכה כמותו, הן במשנה הן בברייתא.
 2. בן פקועה, אפילו בן חמש שנים וחורש בשדה – שחיטתו אמו מטהרתו. ואמר זעירי בשם ר' חנינא שהלכה כמותו.
 3. המסוכן שאמר כתבו גט לאשתי – הרי אלו יכתבו ויתנו. וכן פוסק רבי יוחנן (רבי יונתן. עתוס').
 4. תרומת מעשר של דמאי שחזרה למקומה ונתערבה – שואל את עם הארץ אם עישר, ואוכל על פיו. וכן פסק ריו"ח.
 5. מעשר בתערובת ישן וחדש; פול המצרי שזרעו לזרע (ודינו כקטנית לענין עונת המעשרות), מקצתו השריש קודם ר"ה ומקצתו אחר ר"ה – אין תורמים מזה על זה. כיצד יעשה, מערבם יפה ויתרום. וכן פסק ריו"ח.
 6. מדידת שידה; אם מחזקת ארבעים סאה (בלח) – טהורה. אם אינה מכילה כן, אם היו רגליה גבוהות טפה, אין הריח שביניהן בא בחשבון מידתה, ואם אינן טפה – מה שביניהן נמדד. ורבי חנינא פוסק כמותו.
 7. משקיף שהן ראשון-לטומאה – היין, הריהו לעולם ראשון לטומאה, אבל לא השמן והדבש. וכן פסק רבי חנינא.
- רבנו תם פירש בקרושים, אבל נוזליים – הכל משקיף. וכתב הר"ש שחזר ונימות, וי"ח. וכן נחלקו האם דוקא כשקיבל טומאה ואח"כ קרש, או ממשיך דינו להיות משקה, או אפילו אם כשקרש היה טהור, יכול עתה לקבל טומאת משקיף (וע' רמב"ם וראב"ד טומאת אוכלין א, יט ט, א; תוס' כאן ועירובין עא; פיה"מ טהרות ג, א; ברכת הוצב כאן; אג"מ יו"ד ח"ב כא).
8. נתערב טבל ברוב חולין – יקח מן השוק דמאי ויעשר עליו. וי"א: יקח מן העכו"ם ויעשר עליו,

שנמצא מעשר מן הפטור על הפטור, כיון שמדאורייתא הטבל בטל ברוב ומותר, לכך מעשר עליו מדבר שאינו חייב במעשר מעיקר הדין. כן מסר ר"ש שזורי מרבי טרפון. וגם בזה אמר ר' חנינא שהלכה כן. מדברי רבי יונתן (י' יוחנן) 'הלכה כר"ש שזורי בתרומת מעשר ובמסוכן' משמע שבשאר דברים אינו פוסק כמותו, ודלא כר' חנינא (עפ"י חולין עה:).

וכן פסקו הר"ף והרמב"ם והתוס' (שם) לענין בן פקועה כרבי יוחנן ודלא כרבי שמעון שזורי. ואולם לענין הטועה בשם פסקו הר"ף הרמב"ם והרא"ש כרבי שמעון שזורי שתולים (וכבר הקשה כן הש"ך רעו סק"ז. וע' ברכת הובח ועוד).

ולענין פול שהשריש מקצתו בשנה זו ומקצתו בשנה זו, י"א שהרמב"ם (תרומות ב, ג) פסק כרבי שמעון שזורי שיכול לבלול הכל ולהפריש מהתערובת (עפ"י מהרי"ט ח"א יח; משנה למלך מעשר יד, ח). ואילו הראב"ד (מעשר א, ח) פסק שאין בילה ביבש (וי"א כן אף בדעת הרמב"ם. ע' מנחת שלמה תנינא סוס"י קט).

ולענין טומאת משקין, משמע ברמב"ם (טו"א ט, א) שפסק כחכמים החולקים על רש"ש ומוסיפים שמן ודבש.

[וע"ע ריטב"א ב"מ נג. לענין הפרשה מדמאי על טבל שנתערב].

ב. הלוקח פירות מן העכו"ם בארץ ישראל – מעשרם; למאן דאמר 'אין קנין לעכו"ם בא"י להפקיע מיד מעשר' – חייב מעיקר הדין. ולמאן דאמר 'יש קנין לעכו"ם... פטור מן הדין אלא שחכמים הצריכוהו לעשר.

א. מבואר בתוס' שלדברי הכל פטור מהתורה 'מירוח עכו"ם', וכן משום 'לקוח' [אלא שנחלקו הראשונים האם פטור 'לקוח' נאמר כשנלקח לאחר מירוח או קודם לכן דוקא], אך מ"מ למאן דאמר 'אין קנין' דומה לחיוב.

ב. לדעת רוב הפוסקים אין קנין לנכרי בא"י להפקיע מדי מעשר (רמב"ם תרומות א, י וראב"ד שם; יו"ד שלא, ג). ויש סוברים שיש לו קנין להפקיע (דעה זו מובאת במאירי גטין מז ודחאה. וע' רע"ב פאה ד, ט דמאי ה, ט ובפיה"מ להרמב"ם).

הנפקותא בין שתי הדעות, האם יכול לעשר מזה על פירות 'פטור' אחרים, שאינם חייבים אלא מחומרא דרבנן, כגון של דמאי – למ"ד רוב עמי הארץ מעשרים.

דף לא

גד. א. גליון ספר תורה שנקרע – מה דינו?

ב. מה דינה של מזוזה שנכתבה שתי מלים בכל שורה, או שעשאה שורה של שתיים ואח"כ של שלש ואח"כ של מלה אחת, או אחת שתיים שלש; או שלש שתיים אחת.

ג. כיצד יש לסיים את פרשיות המזוזה בכתיבתן? כיצד המזוזה נכרכת?

ד. ספר תורה שכתבו כשירה, או שירה שנכתבה כשאר הספר – מה דינו?

א. קרע הבא בשתי שורות בתוך הכתב – יתפור. בשלש שורות – אל יתפור. ודוקא כשהגויל מעופף שאז נראה כישן והקרע מגונה, אבל בשאינו מעופף – מותר.

יש מפרשים דלא כפרש"י: דוקא כשהוא ישן שאין ניכר עיפוצו, אבל אם ניכר עיפוצו – מותר (עפ"י רמב"ם).

וכשהוא תופר – תופר בגידין ולא בפתילים.